Pădurea spânzuraţilor – Multiculturalismul unui spaţiu literar traumatizant

Adrian DRAGNEA
Universitatea „Transilvania", Braşov
dragnea79catalin@yahoo.com

Abstract: The present paper proposes the achievement of a theoretical construct, analyzing some of the most defining aspects, such as: multiculturalism, interculturality, identity, alterity, fiction, testimony, document, myth of national consciousness. This article has, at least, two main aims: on the one hand, it is a retrospective research and aesthetic recovery of a traumatic time, The First World War, and also of a tragical space, Transilvania, regarding a reference novel of the genre: *Forest of the Hanged* by romanian writer, Liviu Rebreanu, and, on the other hand, the reavelig of some critical concepts able to emphasize the need for an updated approach for a way to understanding the reporting of contemporary man to a tragic period and to a cosmopolitan space belonging to the Habsburg Empire. This area of complementarity, plurality and difference, in which the ultimate ethnic conflict of the old world, of Europe s different nations, reached in the modern age in the reigning moments of their redefinition, will find, in *Forest of the Hanged* a very rich and diverse mythological substrate.
Keywords: *multiculturalism, interculturality, identity, alterity, novel, myth.*

Istoria românilor este înţeleasă într-o manieră strict conflictuală ca o luptă continuă, purtată pentru supravieţuirea etnică sau statală (de exemplu conflictele cu turcii, cu ungurii). Dincolo de aceste antagonisme, trebuie să se remarce integrarea, timp de secole, a Ţărilor Române în sistemul otoman, iar a Transilvaniei în spaţiul ungar şi în spaţiul Europei Centrale, fenomene care generează multiculturalismul, interculturalismul şi transculturalismul. Această abordare specifică şi originală s-a născut, în cazul românilor, din ciocnirea dintre civilizaţia rurală, arhaică, patriarhală şi influenţa modelelor străine, moderne, occidentale, civilizatoare, totul desfaşurându-se într-un spaţiu considerat „barbar", sălbatic, spaţiul românesc.

Multiculturalitatea este o problemă a zilelor noastre, dar la fel de bine se poate regăsi şi în contextul cosmopolitismului din Imperiul Habsburgic, fapt prezent chiar şi în romanul *Pădurea spânzuraţilor*. Multiculturalismul de referă la convieţuirea pe un teritoriu dat, în cadrul unei formaţiuni statale date, a mai multor etnii, de regulă una majoritară şi altele minoritare. În această convieţuire identitatea minoritarilor este mai mult sau mai puţin acceptată sau tolerată şi este, de obicei, respectată şi încurajată. Presupune o tendinţă de a evita asimilarea unor grupuri de către majoritate; o cunoaştere reciprocă presupune faptul că diferenţele între culturi sunt cunoscute şi respectate. Aşadar, fenomenul

BDD-A30200 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)

multiculturalităţii, în ideea de existenţă a unei majorităţi versus minorităţi, se aplică şi se regăseşte, devine identitar în cadrul Imperiului Habsburgic şi ajunge să fie chiar o temă subsidiară în romanul *Pădurea sânzurăţilor* (austro-ungari versus români, slovaci, cehi, polonezi, croaţi, sârbi, italieni etc). Principiul de funcţionare este acela al coexistenţei unor culturi diferite, dar această diversitate nu se încurajează şi nu se respectă.

Pentru a discuta despre conceptul de multiculturalism trebuie, mai întâi, lămurite două concepte foarte importante şi anume, conceptul de identitate şi problema raportului dintre identitate şi alteritate. Discursul identitate-alteritate este încă la modă în societatea actuală. În contextul panidentitar se pune problema consistenţei problemei identităţii individuale, dar şi cea a identităţii colective.

Identitatea individuală reprezintă un anumit sentiment de continuitate şi de coerenţă pe care îl trăieşte individul în raport cu sine însuşi. Ca să aibă acest sentiment de unitate a propriilor experienţe, el trebuie să se raporteze la ceva. Individul se formează într-un context identitar mai larg, în plus individul se percepe şi în funcţie de ceilalţi, de cum îl văd ceilalţi. Am putea aduce în discuţie, în acest sens, ***teoria etichetării***, promovată de Howard Becker [1963], formulată în ***sociologia devianţei.*** Aceasta spune că atunci când aplici o etichetă unui individ, acesta va avea comportamentele corespunzătoare etichetei pe care i-ai atribuit-o, chiar dacă acestea nu erau iniţial caracteristice. Există această privire în oglindă. Individul se priveşte pe sine însuşi după criterii din societate. Ne apreciem în funcţie de normele de prestigiu dintr-o societate, constituite la un moment dat. Astfel, sunt decelate trei procese fundamentale:

1. Acceptare – individul respectă normele;
2. Decalaj – distanţă între ce vrea grupul şi ce poate individul;
3. Excludere – individul încalcă sistematic normele grupului.

Din perspectiva raportului dintre relaţiile de mai sus, putem da drept exemplu personajul Apostol Bologa din *Pădurea spânzurăţilor,* care este acceptat în societatea austro-ungară, el respectând, într-o primă fază, regulile, normele şi legile Imperiului, încercând să se adapteze rigorilor armatei statului oprimator din care făcea parte – „convins că îşi îndeplineşte datoria către ţară" [Rebreanu, 2006a: 45]. Ba mai mult decât atât, Apostol, încercând să se convingă, parcă pe sine, în discuţia de la popotă, la începutul capitolului 4, cu locotenenţii Gross şi Varga, afirmă „căci mai presus de om, de interesele lui particulare, e statul.". [Rebreanu, 2006a: 50]. Apare apoi decalajul, şi anume distanţa dintre ceea ce impune şi presupune a fi combatant în armata austro-ungară şi ceea ce se produce, cu adevărat în sufletul personajului alienat într-o societate străină, ostilă, simţită ca fiind nonidentitară. Această dihotomie reverberează, de fapt, în conştiinţa personajului, generând o adevărată dramă sufletească. Convulsiile lumii în care trăieşte se vor reflecta în mintea lui Apostol Bologa ca într-o oglindă, acest lucru constituindu-se în conflictul interior al actantului principal, lupta dintre aparteneţa etnică la un popor înrobit şi conştiinţa datoriei faţă de armata statului cotropitor. Altfel spus, punctul de plecare al decalajului va fi atunci când Apostol află că trebuie să lupte pe frontul românesc şi atunci se va produce un clivaj între ceea ce doreşte armata imperială (grupul) şi ceea ce poate individul.

De fapt, tema romanului *Pădurea spânzurăţilor* este de actualitate pentru întregul secol al XX-lea şi pentru începutul secolului al XXI-lea, sub două aspecte interferente. În primul rând, secolul al XX-lea păstrează memoria celor mai mari conflagraţii mondiale, ale căror aspecte sociale, politice, economice şi chiar identitare au generat o mare literatură tematică, iar împlinirea centenarului, astăzi, reprezintă un moment oportun pentru a redescoperi, de a revaloriza, de a scoate din noaptea amintirii fapte, poveşti, traume

BDD-A30200 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)

nespuse. În al doilea rând, marile conflicte istorice au fost şi o înfruntare decisivă a etniilor lumii vechi, a diverselor popoare ale Europei, ajunse în epoca modernă în momente de cumpănă ale redefinirii lor, de multe ori soldată cu rearanjarea geografică a graniţelor, atunci când *ideologia naţională, se află la zenit*. [Boia, 2006: 20]. Astfel, mai ales după Primul Război Mondial, popoarele Europei, greu încercate luptă pentru a se întoarce la matca lor identitară, strămoşească, *urmărind un proiect de întregire naţională*. [Boia, 2006: 21]. Aceste procese de anvergură vor lăsa urme adânci şi semnificative în câmpul literar ca expresie a unor puternice crize individuale, dar şi colective.

Cea de-a treia fază a excluderii, se traduce prin faptul că Apostol devine un personaj tragic, pentru că, prins în marile mecanisme ale istoriei, nu are posibilitatea de a alege sau, mai bine zis, se întâmplă ca în marile tragedii greceşti, atunci când alegerea făcută în mod conştient de către erou reprezintă cauza naşterii tragediei. Aşadar, alegând să meargă la război el comite prima greşeală, iar cea de-a doua va deveni inevitabilă şi anume, încercarea de a dezerta. Voinţa destinului se suprapune aici cu alegerea făcută.

Dacă prima acţiune, a înrolării în armata austro-ungară, este greşeala, a doua, şi anume dezertarea, stă sub semnul necesităţii (***Ananke)***, nemaiputând, astfel, schimba soarta cu nimic. Prima greşeală, în ceea ce îl priveşte pe Apostol Bologa, este o eroare lipsită de intenţie, o eroare de alegere izvorâtă dintr-o triplă cauzalitate: 1. teribilismul de a da o probă de bărbăţie în faţa logodnicei sale, Marta (aceasta ar putea fi ***até***- greşeală ca urmare a unei rătăciri trecătoare); 2. Apostol Bologa are o atitudine juvenilă, contaminată de idealurile romantice, eroice, mitice asupra războiului – „războiul este adevăratul izvor de viaţă". [Rebreanu, 2006a: 46]; sau „numai războiul este adevăratul generator de energii!"; 3. consecinţa de a acţiona conform unei educaţii primite de la tatăl său în spiritul datoriei exemplare.

Dacă primele două elemente stau sub semnul lui ***até***, greşeala produsă ca urmare a unei rătăciri trecătoare, cea de-a treia reprezintă ***hamartia***, având ca esenţă educaţia rigidă din familie care ar putea funcţiona ca o ***greşeală comisă de strămoşi***, lipsită de rea intenţie.

Aşadar, revenind la ideea de excludere, acest lucru se produce în urma celei de-a doua greşeli a lui Apostol Bologa, percepută ca un ***hybris*** de către statul austro-ungar care consideră că eroul încalcă succesiv regulile grupului, se ridică împotriva sa atunci când încearcă să dezerteze şi, ca atare va fi pedepsit prin spânzurare.

Identitatea colectivă reprezintă capacitatea unui grup de a se percepe, de a se recunoaşte pe sine în calitate de grup şi presupune faptul că un anumit grup de indivizi sunt uniţi şi au conştiinţa unităţii lor. Acestă unitate poate fi de lungă durată sau mai limitată în timp. Unitatea poate fi globală sau poate fi doar în jurul unui concept sau a unei idei.

Identitatea de grup presupune două procese distincte:

- un proces de fuziune în interiorul grupului;
- un raport de diferenţiere în raport cu alte grupuri;

Pentru ca un grup să se perceapă ca un grup identitar trebuie să ia în calcul acele trăsături care asigură caracterul omogen al grupului şi să excludă elementele care îl deosebesc. În acest sens, etniile sunt grupuri care se definesc prin diferenţe faţă de ceilalţi. Extrapolând aceste aserţiuni teoretice la nivelul discursiv al romanului *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu vom constata că se respectă, până la un anumit punct cele două paliere care conduc la naşterea şi perpetuarea unei conştiinţe a unităţii. Pentru exemplificarea celor afirmate mai sus ne vom raporta la capitolul 4 al *Cărţii întâi* (discuţia dintre ofiţeri de la popota diviziei), foarte relevant pentru decelarea unor anumite tipologii mentalitare.

Astfel, conştiinţa apartenenţei la un grup, la Imperiul austro-ungar va funcţiona o perioadă limitată, până când conştiinţa unităţii se va pulveriza, va intra în conflict cu

BDD-A30200 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)

conştiinţa de sine a individului. În acest sens Apostol afirmă: „N-am să dau socoteală decât conştiinţei mele". [Rebreanu, 2006a: 49].

Membrii grupului, ofiţerii combatanţi, surprinşi în mijlocul luptelor, dar şi în mijlocul discuţiilor, Apostol Bologa, locotenentul Gross, locotenentul Varga, căpitanul Klapka, Cervenko sunt coagulaţi la nivel discursiv în jurul unor macrosemne lingvistice sau simboluri-sinteză care generează semnificaţii multiple, idei forţă, dar în acelaşi timp, fiind foarte fragile şi controversate:

- *ideea de datorie faţă de stat, camaraderie,* (Apostol Bologa: „Fiecare îşi face datoria cum crede"; Gross: „Nicio datorie din lume nu-mi poate impune să ucid pe un camarad..."; Varga: „... în faţa duşmanului toţi ne facem datoria cu inimă". De fapt, locotenentul Varga este singurul agent care încearcă să eludeze elementele de alteritate, scoţând în evidenţă caracteristicile identitare ale grupului). [Rebreanu, 2006a: 49].
- *apărarea patriei,* (Apostol Bologa: „căci mai presus de om, de interesele lui particulare, e statul"; Gross: „Nimic nu e mai presus de om! [...] Statul!...Statul care ucide!"; Apostol: „unde-i datoria, acolo-i patria!"). [Rebreanu, 2006a: 50].
- *ura,* (Apostol Bologa: „Ura naşte veşnic ură"). [Rebreanu, 2006a: 50].
- *internaţionalismul,* (Varga: „Uite internaţionala! [...] Tu eşti ovreu, domnul căpitan e ceh, doctorul de colea e german, Cervenco e rutean, Bologa e român [...] în sala cea mare sau în tindă vom găsi şi polonezi şi sârbi şi italieni. [...] Şi cu toţii luptăm umăr la umăr pentru un ideal comun, contra duşmanului comun"). [Rebreanu, 2006a: 51].
- *suferinţa, iubirea,* (Cervenco: „Suferinţă ne trebuie... Numai în suferinţă creşte şi rodeşte iubirea cea mare").[Rebreanu, 2006a: 52].
- *trădarea.* (Varga: „Nimic nu poate scuza trădarea").[Rebreanu, 2006a: 52].

Identităţile se coagulează foarte pregnant dacă au obiective, care se pot realiza unul pe seama celuilalt. Cercetări recente spun că în măsura în care apar grupuri distincte, apare şi un sentiment de competiţie. La fel se întâmplă cu toate naţionalităţile din Imperiul Austro-Ungar. Dar, în acelaşi timp, are loc o solidarizare în jurul unor idei mai sus amintite (datorie, internaţionalism ş.a.) în perspectiva atingerii scopurilor comune.

În ceea ce priveşte diferenţierea, aceasta nu se va mai face în raport cu celălalt, cu duşmanul, cu inamicul, vor apărea diferenţe mari de mentalitate, de opinie chiar în interiorul grupului. Iar acest lucru va fi foarte evident în cazul lui Bologa, când va afla că inamicii vor fi fraţii săi, românii. Această mentalitate schizoidă se va propaga în interiorul grupului, fracturându-l. Aşadar, identitatea colectivă a grupului, a Imperiului va fi pusă în pericol.

Se poate vorbi şi de existenţa unui fin mecanism psiho-cognitiv al raportării la cei din propriul grup şi la cei din afară. Anumite atitudini observate la anumiţi membri ai grupului sunt luate ca generale. Astfel, se ajunge la stereotipizare care presupune naşterea unor prejudecăţi. Încă din Renaştere au apărut stereotipii legate de popoare. Aceste stereotipii au origini antropologice foarte îndepărtate: solidaritatea faţă de propriul grup şi delimitarea de celelalte grupuri. Are loc o tendinţă spontană de solidarizare cu propriul grup – tendinţă etnocentrică. Natura noastră generează acest etnocentrism spontan, însă civilizaţia ne îndepărtează de etnocentrism, ne învaţă să comunicăm şi cu alte grupuri, să acceptăm convieţuirea şi relaţiile cu alte grupuri.

Prejudecăţile sunt normale în faza lor spontană şi devin periculoase când devin ideologii, aşa cum din imperialism s-a făcut o cauză agresivă, acest lucru ducând la conflict.

BDD-A30200 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)

Dacă la început, Apostol se regăsește, se identifică în interiorul grupului său cosmopolit, globalizant, care emancipează, ulterior se va diferenția, se va simți foarte român, își va găsi identitatea nu prin comparația cu celelalte nații, cu care coabitează, în ciuda divergențelor ideatice, ci prin conștientizarea unei iminente confruntări cu românii, aflați în partea cealaltă a frontului, obligat fiind să lupte pe frontul românesc. Același lucru se întâmplă cu David Pop din nuvela *Catastrofa,* care trăiește drama sfâșierii lăuntrice dintre datorie și sentimentul identității naționale. Așadar, personajele mai sus menționate sunt atipice, definite prin incompletitudine pentru că acționează într-un spațiu fizic, dar și mentalitar articulat de o dublă alteritate: *celălalt* – străinul din Imperiu alături de care conviețuiește și *celălalt* - românul aflat de cealaltă parte a frontului.

Iar contactul cu *dublul celălat* presupune, în același timp, un „moment crucial al vieții", parafrazându-l pe Ștefan Augustin Doinaș și, în aceeași măsură, o sursă a tragediei.

Așadar relația cu celălalt se regăsește în interiorul procesului de definire a identității atât în viața personală, cât și în cadrul relațiilor multiculturale și interculturale pe care personajul Apostol Bologa le trăiește. Apostol trăiește o experiență a rupturii care îl va conduce către o criză identitară.

Rolul simbolurilor în coagularea identităților

Identitățile colective se construiesc pe existența efectivă a grupului, pe suma de experiențe ale acestui grup, iar acestea constituie datul obiectiv, faptul că există o seamă de experiențe comune. Grupul are o existență comună dar și niște reprezentări spontane asupra acestei existențe comune (imagini, simboluri, mentalități etc).

Identitățile de grup sunt identități culturale pentru că experiența comuna de viață a grupului este suportată în măsura în care se articulează într-un plan secund în raport cu existența. Coagularea simbolică a grupului are loc în jurul unor reprezentări. Reprezentările pot fi spontane dar și construite de elitele grupului.

„Poporul înseamnă interese comune dar și simboluri comune" afirma Spinosa. Așadar, forța simbolurilor joacă un rol covârșitor în coagularea grupurilor. Iar sociologul german de origine rusă, Serge Tchakhotine [1939] (la începutul secolului al XX-lea, în celebra lucrare *Violul mulțimilor prin propaganda politică*) sublinia ideea că simbolul vorbește de un întreg univers de idei (ideologie, program, slogan, simbol).

Astăzi identitățile se păstrează, păstrând cu înverșunare simbolurile. Este vorba de identitățile colective contemporane. Prin simbol îți afirmi o identitate de grup, apartenența la un grup. Există niște simboluri mentalitare la nivelul reprezentărilor discursive, care atestă apartenența imperialistă, precum execuția trădatorilor, a dezertorilor sau ceea ce afirmă Apostol Bologa atunci când pregătea execuția prin spânzurare a lui Svoboda: „Cu astfel de oameni nu batem noi Europa... Unde nu-i conștiința datoriei..."; sau tot Bologa: „O viață de om nu e îngăduit să primejduiască viața patriei!"; multiplele fronturi pe care se luptă – frontul italian, frontul rusesc, cel românesc, camarazii care sunt de diferite naționalități, faptul că merge la universitate în capitală, în Budapesta, chiar și folosirea termenului *abiturient*, specific sistemului de învățământ german, care înseamnă absolvent de liceu înaintea susținerii examenului (germ. Abitur = bacalaureat), relația cu unguroaica Ilona, toate acestea fac trimitere la conviețuirea într-un spațiu multicultural etc.

Victor Neumann în cartea *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, afirma:

> Deschiderea spre alteritate, cuprinderea experienței celuilalt indică nu doar aspirațiile legitime ale individului dar și pe acelea ale comunității. Văzute prin prisma firescului relațiilor interpersonale, societățile pot fi definite ca având origini cultural-

BDD-A30200 © 2019 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)

> comunitare multiple si, deci, fiind marcate de o diversitate de semne moral-valorice. Trecerea dintr-o cultură într-alta depinde de longevitatea coabitării şi de ponderea fostelor, respectiv actualelor relaţii comunitare. [Neumann, 2005: 199]

Această idee se probează în spaţiul transilvănean din cadrul Imperiului Habsburgic, ca trăsătură identitară prin imixtiunea de culturi, existenţa unui complex de factori istorici, geografici, mentalitari care au condus la apariţia unui fenomen aşa de complex. În acest sens se impune părerea filosofului american Harvey Siegel în legătură cu terminologia conceptului de multiculturalism:

> Multiculturalismul este legitim în cazul în care acceptă atât idealurile derivate din sensurile culturale specifice cât şi pe acelea care trimit spre două sau mai multe culturi în acelaşi timp. Această din urmă ipoteza a fost identificată prin conceptul de transculturalitate. [Neumann, 2005: 199]

Aşadar, tipologia lui Apostol, ca şi combatant şi reprezentat al Imperului în spaţiul transilvănean presupune asumarea unui sine incomplet prin lipsa unei istorii comune, a unei mentalităţi împărtăşite, a unei spiritualităţi specifice, dar care se poate defini prin transculturalitate.

Destinul istoric al Europei Centrale este marcat de istoria marilor imperii. Primul mare imperiu a fost cel Otoman care va marca prima fisură a acestui spaţiu prin cucerirea Constantinopolului. Al doilea Imperiu a fost cel Habsburgic care, începând cu secolul al XIX-lea, îşi va crea o mentalitate marcată de modelele culturale şi de civilizaţie austro-ungare. Al treilea imperiu este cel sovietic a cărui geneză este indicată chiar în romanul *Pădurea spânzuraţilor* .

Aceste imperii întârzie şi anulează formarea normală a statelor naţiuni. Iar când se formează vor crea un mit naţional care va intra în contradicţie cu mitul imperului.

La sfârşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea se formează identitatea habsburgică. În sec. al XIX-lea se pun bazele incipiente ale formării statelor. Elementul etnic este asociat cu elementul lingvistic. Fiecare dialect inspiră sentimentul naţional. Vor exista frontiere etnice, culturale, lingvistice care nu corespund frontierelor reale. Comunităţile etnice şi cele lingvistice intră în criză de identitate naţională. Naţionalismul acestui spaţiu este antidemocratic în raport cu minorităţile. Războiul va rovoca marile deplasări de popoare şi purificarea etnică.

Imperiul austro-ungar este întruchiparea conceptului supranaţional de Europă Centrală. Naţionalismul german este cel care generează naţionalismul slav. Cele două naţionalisme sunt tributare modelului herderian, un model romantic prin paradigma căruia naţiunea este definită prin conceptul de etnos

Identitate românească vs. identitate austro-ungară

În societăţile cu profil multicultural există similarităţi dar şi diferenţe mari. De asemenea, există şi o strânsă legătură între următoarele concepte atât de necesare definirii multiculturalismului: identitate-diferenţă-recunoaştere. Această ecuaţie se aplică foarte bine contextului socio-cultural din romanul *Pădurea spânzuraţilor* .

În ceea ce priveşte definirea noţiunii de identitate, Charles Taylor stabileşte o clară legătură cu afirmarea politicii diferenţelor. El observă că există un fundament general al diferenţialismului, că orice entitate îşi doreşte o recunoaştere particulară. Tot Taylor spunea

BDD-A30200 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)

că ideea de recunoaştere stă la baza afirmării identităţilor colective, şi, deci, a separatismelor. [Neumann, 2005: 185].

Apostol Bologa are o identitate scindată, se află în dilemă mereu, fiind o victimă a Imperiului. Există aici două mituri: mitul naţional, manifestat în mentalitatea celor scoşi din zona lor, celor dezrădăcinaţi şi mitul centralismului utopic, care face parte din mentalitatea austriacă. Între cele două mituri se află drama lui Apostol Bologa, care nu este singulară, ci este în acelaşi timp şi drama sublocotenentului Svoboda, a stegarului polonez şi a altora, drame care definesc şi întregesc paradigma unor situaţii paradoxale întâlnite în cadrul Imperiului austro-ungar în timpul primei conflagraţii mondiale: combatanţi ajunşi să lupte împotriva propriilor naţiuni.

Pentru o mai bună comprehensiune a acestei problematici ar fi nevoie de o abordare din perspectivă contextualistă care ar conduce la decelarea acelor structuri nontextuale precum: contextul istoric, climatul literar al epocii, geneza romanului, toate acestea constituind detalii referitoare la scenografierea operei.

Romanul *Pădurea spânxuraților* îşi are geneza şi în nuvela *Catastrofa*. Din punct de vedere tematic, problema războiului cu toate implicaţiile şi consecinţele asupra individului, analiza unor cazuri de conştiinţă, fusese abordată de scriitor în unele din nuvelele sale. Apostol Bologa este prefigurat în nuvela *Catastrofa* de personajul David Pop.

Se întâmplă evenimente care se constituie ca o scenografie a romanului. Primul eveniment este o fotografie pe care i-o arată un prieten, o fotografie ce reprezintă o pădure cu spânzurători, care-l marchează profund. Al doilea eveniment este moartea fratelui său Emil, ofiţer în armata austro-ungară, fiind condamnat la moarte pentru dezertare în anul 1917, iar Liviu Rebreanu se hotărăşte să plece în căutarea mormântului lui Emil.

În *Caiete,* Rebreanu notează tot parcursul în care şi-a creat scenografia. Rebreanu este atent la ficţiune, producerea textului, dar şi de a căuta date despre contextul romanului.

Teme şi mituri fundamentale în *Pădurea spânzuraţilor*

Nu întâmplător romanul începe cu imaginea spânzurătorii. Aici se creează două mituri: în dreapta, cimitirul militar, iar în stânga, cimitirul satului. Are loc descrierea unui spaţiu al execuţiei, care se află la marginea unui sat.

Descriptorul care este şi narator îşi asumă subiectivizarea descrierii: „Sub cerul cenuşiu de toamnă ca un clopot uriaş de sticlă aburită, spânzurătoarea nouă şi sfidătoare, înfiptă în marginea satului, întindea braţul cu ştreangul spre câmpia neagră, înţepată ici-colo cu arbori arămii." [Rebreanu, 2006a: 25], sugerând limitarea, închiderea spaţiului, spaţiul claustrant. Suntem într-un spaţiu în care centrul îşi impune graniţele violent, constituindu-se, astfel, în izotopiile unei utopii despotice.

Conotaţiile elementelor descriptive pot sau nu pot funcţiona metonimic în raport cu textul şi cu scenariul. Această descriere circumscrie diegeza (timp, spaţiu), dar impune şi o izotopie disforică care e sugerată prin calificativele *neagră, cenuşiu, aburită, înţepată.*

În continuare avem descrierea a două spaţii identice, două forme semnificante ce ascund acelaşi semnificat. Contextele care situaţionează cele două spaţii fac ca cele două forme semnificante să se umple de conţinuturi diferite. E o manipulare a formelor semnificante.

> ...doi soldaţi bătrâni săpau groapa, scuipîndu-şi des în palme şi hăcăind a osteneală după fiecare lovitură de târnăcop. Din rana pământului groparii zvârleau lut galben, lipicios. [...] În dreapta era cimitirul militar, înconjurat de sărmă ghimpată, cu mormintele aşezate ca la paradă, cu crucile, albe, proaspete, uniforme. În stânga, la cîţiva paşi, începea cimitirul satului, îngrădit cu spini, cu cruci rupte, putrezite, rare, fără poartă...

BDD-A30200 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)

ca şi cum de multă vreme niciun mort n-ar mai fi intrat acolo şi nici n-ar mai vrea să intre nimeni... [Rebreanu, 2006a: 25]

Descrierea cimitirului din dreapta se diferenţiază de cel din stânga. Aproape că e un simbol convenţional, un cod, o convenţie o poveste inventată, dar adevărată, în care, din punct de vedere referenţial nu se întâmplă nimic. Este vorba despre acel realism despre care Roland Barthes [1984] spune că este un sistem de convenţii care oferă mai degrabă o aventură a limbajului decât un act mimetic.

Se poate observa aici mecanismul de generare a mitului istoric, dar şi a mitului politic prin descrierea celor două cimitire: cel al satului şi cel militar. Recunoaştem, aşadar, mitul utopismului despotic şi mitul eroului, al centrului în care, pe de o parte datoria, sacrificiul sunt create prin alinierea crucilor ca la paradă, iar pe de altă parte etnicitatea spaţiului, specificitatea lui. În această descriere este evidentă autarhia detaliului prin relevarea celor două suprateme: mitul eroului naţional, victimă a despotismului utopic, în opoziţie cu mitul eroului Imperiului. Descrierea este caracterizată aici de nesiguranţă, echivoc, ambiguitate.

Spânzurătoarea este un simbol, un element generator de semnificaţii. „*Spânzurătoarea nouă şi sfidătoare*" – aceste detalii nu mai produc denotaţie, ci conotaţie şi reprezintă o evaluare a naratorului care proiectează destinul lui Svoboda ce funcţionează metonimic. Spânzurătoarea este simbol convenţional, icon mitic al morţii prin sacrificiu. Se poate vorbi despre motivul spânzuratului, eroului ce se lasă supus unui principiu imanent care-i hotărăşte moartea.

Un alt element simbolic este funia care sugerează simbolic pragul dintre viaţă şi moarte. Descrierea ne pune în faţa mitului fabricat, cu descrierea cimitirelor, spânzurătorii şi celălalt mit moştenit al etnicităţii. Textul generează acei topoi care revelează pe de o parte noul mit politic într-un context impus, iar pe de altă parte evidenţiază ce anume în contextul textului determină izolarea mitului naţional. Mitul conştiinţei naţionale reverberează în cântecul ordonanţei Petre – „E cântec de la noi"–, reface contextul identitar al locului şi conduce la conştientizarea inadecvării mentalităţii impuse, iar mitul politic al centrului este susţinut de mentalitatea Imperiului.

Tot în sfera contextualismului se înscrie şi similaritatea dintre istoria personajului – istoria autorului – istoria fratelui autorului. Istoria personajului se face cunoscută lectorului prin macroanalepsă. Apostol îşi face studiile la Universitatea la Budapesta. Există aici similitudine text-biografie. Istoria lui Liviu Rebreanu începe cu primele clase la Năsăud, apoi transfer la Şcoala civilă maghiară din Bistriţa, după care începe cursurile la şcoala reală superioară de honvezi din Sopron. Liviu Rebreanu va urma cursurile Academiei Militare „Ludovika" din Budapesta [Rebreanu, 2006b]. Debutează ca scriitor în limba maghiară. Scrie în limba maghiară şi este acuzat de şovinism şi trădare de patrie pentru că se găsesc scrisorile, corespondenţa care-l incriminează. Naratorul debutează în limba română în anul 1908. În 1909-1910 este extrădat şi închis la Gyula, acuzat fiind de trădare. În 1921 scrie *Pădurea spânzuraţilor* şi în 1928 are loc traducerea romanului la Praga. Personajul principal al romanului se identifică cu fratele său, Emil Rebreanu. Apostol face şcoala în limba maghiară şi e apreciat de profesorul de filozofie tocmai pentru prestigiul culturii austro-ungare în raport cu cea valahă.

În acelaşi context petrece încă doi ani la Budapesta, iar atitudinea personajului este de inconstanţă: „râvnea civilizarea sufletului", dar nu iubea modernizarea sufletului pentru că „în mijlocul naturii se simţea liber şi mai aproape de inima lumii", nu-i plăcea tumultul, respingea chiar modernitatea. Apostol va încerca refacerea climatului armoniei perfecte într-un spaţiu primitiv, specific societăţii tradiţionaliste şi va face apologia bunului sălbatic. Ca element identitar, se remarcă acceptarea şi respingerea codurilor civilizaţiei moderne

BDD-A30200 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)

pentru că funcţionează codul civilizaţiei de mentalitate tradiţionalistă, arhaică. Este un homo duplex, duplicitate specifică individului mereu aşezat între valori şi paradigme, între lumină şi întuneric. Maria Todorova [2000] în cartea *Balcanii şi balcanismul*, abordând profilul omului balcanic, spune că acesta este un homo duplex. Aşa este şi Bologa, un purtător de mască (locotenetul Gross: „[…] şovinismul tău a fost nevoit să pună, rând pe rând, diferite măşti ca să te poată scăpa de primejdie" [Rebreanu, 2006a: 142]) un duplicitar, un sine incomplet care se datorează inconcretitudinii de rasă, de religie, purtând etichete semantice precum *a fi între, semi.* De fapt, cazul lui Bologa este al tuturor naţionalităţilor din cadrul Imperiului Habsburgic.

Există în cadrul acestui roman o serie de teme arhetipale care scot în evidenţă noţiunile de identitate şi alteritate ca paradigme contextualiste definitorii ale multiculturalismului.

Aşadar, tema identitară a statului duşman pentru popoarele ce sunt constrânse să-şi piardă identitatea reiese din perspectiva tradiţionalistă a zonei dată de mamă: „Să te baţi pentru ungurii ce ne bat pe noi?" Tema suspiciunii şi terorii pe care o impun imperiile mereu, căreia i se asociază tema trădării apare în scrisoarea pe care Apostol o primeşte de la mama sa:

> Ştii, dragul mamei, că pe protopopul Groza l-au luat şi l-au dus la internare prin Ţara Ungurească. [...] Că, zice, protopopul a predicat de pe amvon precum ca să nu ne lepădăm limba strămoşeascăşi nici credinţa în Dumnezeu, ci să le păstrăm cu sfinţenie. Şi din pricina aceasta l-au ridicat şi l-au închis. [Rebreanu, 2006a: 47]

Strâns legat de multiculturalism este şi conceptul de naţiune, raportată la două paradigme: cea franceză, cvasidemocratică şi cealaltă germană, tributară modelului herderian, *sânge şi glie,* romantic şi foarte obedient faţă de etnicitate, care se va legitima prin crearea unor mituri. Astfel, prin afirmaţia „să nu ne lepădăm limba strămoşească", se impune mitul ţăranului ce păstrează elementul de identitate etnică, iar prin fraza lui Apostol Bologa care rezumă toată perspectiva impusă de mamă: „Biata mamă! Se vede că-i strănepoata subprefectului lui Avram Iancu [...]"), se naşte mitul eroului naţional.

Celelalte personaje ale romanului intră în nişte scheme actanţiale pe care lectorul trebuie să le decodifice. Un algoritm care să permită decodarea ar fi modul prin care Philippe Hamon [1972] prezintă modalităţile de funcţionare a personajului cu ajutorul semnului lingvistic. Astfel personajul ca semn discontinuu cunoaşte trei modalităţi de exprimare la nivelul textului:

	Semn lingvistic	**Personaj**
a)	Semn referenţial	Personaj referenţial – se înscrie într-o anumită tipologie (personajul istoric, alegoric, mitic, etc.)
b)	Semn deictic	Personaj deictic sau ambreior – reperat la nivelul contextului enunţării
c)	Semn anaforic	Personaj anaforic – raportat la contextul enunţului

- Apostol Bologa – personaj referenţial care trimite la mitul eroului naţional, victimă a despotismului utopic;
- Varga – personaj referenţial – mitul eroului Imperiului, dar şi deictic prin faptul că se dezvăluie prin raportare la celelalte personaje.

BDD-A30200 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)

Klapka şi Apostol reprezintă tipologia lui homo duplex şi pot intra, de asemenea, şi în categoria personajului deictic.

Gross este interesant, e emblematic, e evreu, *inginer la o fabrică de maşini din Budapesta*. Reprezintă o marcă a policentrismului, un simbol al cetăţeanului aparţinând centrului european. El este anarhist, rebel, aduce în discuţie tema fratricidului tribal şi este şi socialistul care impune o altă perspectivă. În discursul său despre superioritatea socialismului se inserează tema genezei celei de a doua utopii barbare, Revoluţia din Rusia. Gross intră atît în categoria anaforică, cât şi în cea deictică.

În ceea ce priveşte etosul culturilor şi literaturilor europene de centru şi de sud-est, trebuie să amintim teoria lui Virgil Nemoianu [1997] din cartea *Cazul etosului central european* (în *Europa centrală: nevroze, dileme, utopii*, în care se consideră că aceste literaturi îşi însuşesc acel filon romantic numit Sturm und Drang. Filozofiile idealiste herderiene şi atitudinile sensibilităţii de tip Biedermeier se prelungesc şi în prima jumătate a secolului al XX-lea, fiind dezvoltate şi de literatura interbelică (Camil Petrescu, Liviu Rebreanu, Anton Holban ş.a.). Există în această literatură un amalgam de elemente preromantice, romantice, luministe, dar este vorba de un iluminism de tip răsăritean. Victor Neumann în *Neam popor sau naţiune? Despre identităţile politice europene* avansează ideea conform căreia a scrie istoria poporului tău înseamnă a crea conştiinţa naţională ccea ce generează mitul naţional. În *Pădurea spânzuraţilor*, tema modelului Biedermeier – idealul intimist, se regăseşte în idealizarea pasiunii pentru Ilona.

O altă temă, legată de mitul naţional este cea a şovinismului. Aceasta apare în dialogul dintre Marta şi tatăl său, avocatul Domşa: „S-o fi trezit într-însul şovinismul tatălui său…", sau în discuţia dintre Bologa şi Gross, atunci când Gross îi spune: „Tu, în străfundul sufletului tău, eşti un mare şovinist român…" Apostol Bologa trăieşte şi o criza mistică datorată regăsirii identităţii care poartă amprenta lui homo religiosus pentru că el crede că Dumnezeu e în tot, în Ilona, în soldaţii cu care merge la spânzurătoare etc. Tema mitului conspiraţiei specific spaţiilor dominate de teroare şi suspiciune apare în episodul interogării lui Apostol de către pretor, după ce fusese prins când încercase să dezerteze:

> Mai dinainte de a sosi Apostol, pretorul descoperise motivele cele adevărate… Cei şapte spânzuraţi împreună cu cei doisprezece din hambar erau membrii unei vaste organizaţii de spioni şi trădători… [Rebreanu, 2006a: 188]

Se poate vorbi şi despre mitul morţii eroice, moartea prin sacrificiu ritualic. Însuşi Iisus Hristos, în literatura ocultă, e o imagine a spânzuratului. Apostol devine eroul spânzurat, devine parte a unui ritual sacramental.

Extrapolând ceea ce spunea Margit Feischmidt despre multiculturalism, am putea spune că fenomenul multicultural din romanul *Pădurea spânzuraţilor* îşi asumă experienţa, mai puţin socială şi mai mult de mentalitate, a unităţii prin diversitate şi a diferenţei reinterpretând-o şi reevaluând-o.

BIBLIOGRAFIE

Barthes, 1984: Roland Barthes, *Le bruissement de la langue: Essais critiques IV*, Paris, Éditions du Seuil.

Becker, 1963: Howard Becker, *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*, New York, The Free Press of Glencoe.

BDD-A30200 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)

Boia, 2006: Lucian Boia, Primul *Război Mondial. Controverse, paradoxuri, interpretări*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Feischmidt, 1999: Margit Feischmidt, „Multiculturalismul: O nouă perspectivă ştiinţifică şi politică despre cultură şi identitate", în „Altera", an V, nr.12/1999, Târgu Mureş, Liga PRO EUROPA.

Hamon, 1972: Philippe Hamon, « Pour un statut sémiologique du personnage », în « Littérature », nr. 6, Paris.

Maingueneau, 2007: Dominique Maingueneau, *Discursul literar*, Bucureşti, Editura Institutul European.

Nemoianu, 1997. Virgil Nemoianu, „Cazul etosului central european" în *Europa centrală: nevroze, dileme, utopii*, de Adriana Babeţi şi Cornel Ungureanu, Iaşi, Polirom.

Neumann, 2005: Victor Neumann, *Neam, popor sau naţiune? Despre identităţile politice europene*, Bucureşti, Curtea Veche.

Rebreanu, 2006a: Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, Bucureşti, Editura Liviu Rebreanu.

Rebreanu, 2006b: Ilderim Rebreanu, *Tabel cronologic*, romanul *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu, Bucureşti, Editura Liviu Rebreanu.

Siegel, 1999: Harvey Siegel, "Multiculturalismand the Possibility of Transcultural Educational and Philosophical Ideals", in "The Journal of the Royal Institute of Philosophy", vol. 74, nr. 289, p. 387-409, Cambridge Universiy Press.

Taylor, 1994: Charles Taylor, *The Politics of Recognition, in Multiculturalism, Examining the Politics of Recognition*, Edited and Introduced by Amy Gutmann, Princeton University Press.

Tchakhotine, 1939: Serge Tchakhotine, *Le viol des foules par la propagande politique*, Paris, Gallimard.

Todorova, 2000: Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*, trad. Mihaela Constantinescu şi Sofia Oprescu, Bucureşti, Editura Humanitas.

BDD-A30200 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:28 UTC)